

Mänskliga kvarlevor i Karolinska Institutets samlingar: En historisk översikt och inventering

Promemoria skriven på uppdrag av arbetsgruppen för
medicinhistoriska och etiska aspekter på historiska
minnesmärken och samlingar på Karolinska Institutet,
2022-03-28

Imelda Helena Ek, FD

**Karolinska
Institutet**

Mänskliga kvarlevor i Karolinska Institutets samlingar: En historisk översikt och inventering

INNEHÅLLSFÖRTECKNING

Bakgrund	1
1800-talets vetenskap: Ett historiskt sammanhang.....	2
Anatomerna vid Karolinska Institutet	3
Karolinska Institutets anatomiska samling	6
Anatomiska samlingen: Kunskapsöversikt	9
Kvarlevornas ursprung	12
Samiska kvarlevor.....	13
Finska kvarlevor	13
Svenska kvarlevor.....	16
Samlingarnas framtid	17
Repatrieringsfrågan.....	17
Repatrieringsärenden vid KI 2008–2021	19
Europeiska repatrieringserfarenheter: Utimut	22
Avslutning	24
Källor och litteraturförteckning.....	25
Artiklar i dagspress.....	25
Tryckta källor.....	26
Arkivkällor	28
Digitala källor	29

Diarienummer:	Dnr för föregående version:	Beslutsdatum:	Giltighetstid:
Beslut:		Dokumenttyp:	
Handläggs av avdelning/enhet:		Beredning med:	
Revidering med avseende på:			

Bakgrund

Under hösten 2020 inrättades en arbetsgrupp på KI under ledning av professor Gert Helgesson vars uppdrag var att utreda ”medicinhistoriska och etiska aspekter på historiska minnesmärken och samlingar vid Karolinska Institutet”. Föreliggande utredning utgör en grund till den andra delen av rektors uppdrag som rör de Karolinska Institutets anatomiska samlingar. Under den första delen sammanställde idéhistorikern Petter Hellström rapporten *Namngivning av fysiska miljöer vid Karolinska Institutet* som publicerades i september 2021, och låg till grund för arbetsgruppens förslag och sedermera rektors beslut om namngivning på KI som offentliggjordes i november 2021.

Denna utredning har till syfte att beskriva Karolinska Institutets anatomiska samlingar, att sammanfatta den kunskap som finns om deras tillkomst och deras historia, samt att beskriva hur KI:s verksamhet Medicinens Historia och Kulturarv (hädanefter MHK) har arbetat med samlingarna sedan de återkom till KI. Frågorna som ställts är enkla: Vad finns i samlingarna? Vad vet vi om hur materialet samlades in? Hur har samlingarna använts? Hur har samlingarna hanterats på KI? Vad har man gjort för att ta reda på mer om dem? Utredningen skall fungera som underlag till arbetsgruppens vidare arbete med de etiska aspekterna av samlingarna.

Utredningen ska läsas mot bakgrund av den kritik som har riktats mot KI med anledning av hanteringen av vissa aspekter av dess kulturarv. Till stor del har denna kritik riktat in sig på minnesmärken och namngivningspraktiker som uppmärksammar de historiska KI-forskarna Anders Retzius (1796–1860) och Gustaf Retzius (1842–1919), samt KI:s hantering av mänskliga kvarlevor i samlingarna.¹ De senare årens kritik mot KI kan ses som en del i en större global rörelse som har strävat och fortfarande strävar efter att synliggöra rasism, diskriminering och övergrepp som begåtts av västerländska forskare i vetenskapens namn under 1700- och 1800-talen.² De anatomiska samlingarna är

---

¹ Kommittén för återlämnande av finska kvarlevor, ”KI kan inte förneka den rasbiologiska historien”, *Dagens ETC*, 25 mars 2019, <https://www.etc.se/debatt/ki-kan-inte-forneka-den-rasbiologiska-historien>
Sträva et al., ”Karolinska institutets skallsamling måste återlämnas till folken”, *Dagens ETC*, 13/7 2021 <https://www.etc.se/debatt/karolinska-institutets-skallsamling-maste-aterlamnas-till-folken>

² Se till exempel Pouya Ghelichkhan, ”Far och son Retzius – företrädare för en missbrukad vetenskap”, *Läkartidningen* 21, 2008, <https://lakartidningen.se/aktuellt/kultur-2/2008/05/far-och-son-retzius-foretradare-for-en-missbrukad-vetenskap/>

Björn af Kleen, ”Mörk historia fram i ljuset”, *Dagens Nyheter* 25 januari 2015, <https://www.dn.se/nyheter/sverige/mork-historia-fram-i-ljuset/>

”Svenska lärosäten har ett komplicerat förhållande till sitt eget förflutna”, *Dagens Nyheter* 16 december 2016, <https://www.dn.se/nyheter/sverige/bjorn->

en produkt av praktiker och idéer som idag skulle anses vara rasistiska och etiskt oacceptabla och har därför blivit föremål för uppmärksamhet utifrån, samtidigt som man vid MHK aktivt arbetar med att kartlägga och utreda denna aspekt av KI:s förflutna.

1800-talets vetenskap: Ett historiskt sammanhang

Det sena 1700- och tidiga 1800-talet karaktäriserades av ett sökande efter metoder för att kunna undersöka människan på vad som uppfattades vara ett naturvetenskapligt sätt. Uppfattningen att mänskligheten kunde delas in i ett antal raser, och att det var vetenskapligt relevant att göra det, var utbredd inom 1800-talets vetenskapssamhälle. Den omfattande europeiska rasforskningen byggde på de olika system för att dela in människor som framstående forskare konstruerat under 1700-talet. Bland dessa fanns bland andra Carl von Linné som i *Systema Naturae* delade in mänskligheten i varieteter baserat på hudfärg och geografisk hemvist, tillskrev dem olika egenskaper, och ordnade dem hierarkiskt. Hos Linné, som hos efterföljande vetenskapsmän, befann sig den vita européen alltid högst i denna hierarki, och den svarta afrikanen alltid lägst.³

Det systematiska samlandet och studiet av mänskliga kranier brukar anses ha börjat med den holländske anatomen Petrus Camper (1722–1789) omkring 1770. Camper etablerade den så kallade ansiktsvinkeln för att beskriva olika grader av framskjutande käkar hos människan.⁴ Han fann att européer hade störst ansiktsvinkel, det vill säga minst framskjutande käkar, och drog slutsatsen att detta var relevant för hjärnans utveckling. Bland andra viktiga rasforskare fokuserade den skotske kirurgen och anatomen John Hunter (1728–1793) på att bygga upp en anatomisk och patologisk undervisningssamling till sitt museum, medan Johann Friedrich Blumenbach (1752–1840) skapade en mycket stor och betydelsefull kraniesamling, den första där syftet var att representera hela mänskligheten.⁵ Den franske naturforskaren och zoologen Georges Cuvier

---

[af-kleen-svenska-larosaten-har-ett-komplicerat-forhallande-till-sitt-eget-forflutna/](#)

Göran Collste, "KI måste ta itu med skamlig historia", *Svenska Dagbladet* 18 februari 2015, <https://www.svd.se/ki-maste-ta-itu-med-skamlig-historia>

³ Senare års debatt om statyer och minnesmonuments vara eller icke vara har lyft fram Linné som en av de historiska vetenskapsmän vars idéer och arbete kan anses befästa stereotyper och rasistiska förhållningssätt. Se till exempel Annika Windahl Pontén och Linda Andersson Burnett, "Linnés förhållande till rasism är komplicerat", Uppsala universitet, 5 maj 2021, <https://www.uu.se/nyheter/artikel/?id=16878&typ=artikel>

⁴ Gustaf von Düben, "Ansiktsvinkeln", *Nordisk familjebok*, Stockholm: 1875-1899, 833.

⁵ Svanberg, 36.

(1769–1832), identifierade tre distinkta raser hos människan, den kaukasiska, den mongoliska och den etiopiska, och värderade dem utifrån skallens skönhet, och dess civilisationers så kallade kvalitet.⁶ Olika teorier formulerades för att förklara jordens många olika folk och språk, och frågan om människans ursprung kom att dela in forskarvärlden i två läger. Monogenesteorin menade, i enlighet med Bibelns skapelseberättelse, att alla folk och språk hade en gemensam rot, det vill säga ett urfolk och ett urspråk. Skillnader mellan människor hade uppstått när olika folkgrupper vandrade ut i världen och anpassade sig till sina olika fysiska omgivningar. Polygenesteorin däremot argumenterade för att det funnits flera urfolk och språk, som uppstått vid olika tidpunkter på olika platser.⁷

I Sverige har det mellan 1700-talet och det sena 1900-talet funnits forskare som grundat sitt arbete på idén om mänsklighetens olika raser, och studerat skillnader mellan dem.⁸ Bland de mest kända av dessa finns Anders Retzius och hans son Gustaf, båda verksamma vid KI och internationellt berömda vetenskapsmän i sin samtid.

Anatomerna vid Karolinska Institutet

Anders Retzius var en vetenskapsman av sin tid, då det var möjligt att vara både generalist och specialist, och att på ett självklart sätt röra sig över de disciplinära gränserna. Till exempel kartlade han lansettfisken, och inspirerade kollegan Johannes Müller med sina undersökningar om pirålen. Retzius anses ha varit den som introducerade den jämförande anatomin i Sverige, och han byggde, förutom kraniesamlingen, även upp den betydande djurdelen av KI:s anatomiska museum. Båda var viktiga resurser för hans egen forskning och undervisning.⁹ Det forskningsfält som han gav sig in i med intresset för mänskliga kranier var också ett i högsta grad interdisciplinärt sådant. Inom den fysiska antropologin möttes språkforskare, historiker, arkeologer och anatomer för att försöka lösa gåtan om de europeiska folkens ursprung och släktskap. Retzius var främst intresserad av äldre kvarlevor, även sådana som var flera tusen år gamla, och det han sökte var anatomiska mönster, kopplingar mellan äldre tiders människor och moderna sådana.¹⁰ Syftet med den kraniologiska samlingen var att klargöra hur

---

⁶ Bronwen Douglas, "Climate to crania: Science and the radicalization of human difference" i Bronwen Douglas och Chris Ballard (red.), *Foreign Bodies: Oceania and the Science of Race 1750-1940*, ANU Press, 2008, 33-96.

⁷ Kyllingstad, "Measuring the Master Race", 2.

⁸ Fredrik Svanberg, *Människosamlarna. Anatomiska museer och rasvetenskap i Sverige ca. 1850–1950*. Stockholm: Historiska museet, 2015.

⁹ För vidare analys av de anatomiska samlingarnas olika syften se Eva Åhrén, "Museerna: Vetenskap i tre dimensioner".

¹⁰ Motzi Eklöf med Ann Gustavsson, Dan Jibréus och Olof Ljungström, "Skeletten i garderoben. Karolinska Institutets historiska anatomiska samlingar

(främst) Norden befolkats, och att kartlägga likheter och skillnader mellan forntida och nutida människor. Retzius antog att huvudets yttre form speglade hjärnans uppbyggnad och utvecklingshistoria, och menade att det var där skillnaden låg mellan olika folkstammar. Han menade att långskalliga människor hade den vackraste ansiktsformen, den ovala, men även att deras hjärnor var mer fullkomligt utvecklade. Han antog att de kortskalliga måste sakna något i de bakre loberna, men ville inte spekulera i vad det skulle kunna vara.¹¹

Ett av områdena som Anders Retzius etablerade vid KI var kraniologi, det vill säga läran om skallens storlek, form och proportioner. Den kraniologiska samlingen påbörjades under 1830-talet. Fram till sin död 1860 ägnade sig Retzius åt att utöka samlingen med anatomiska preparat från både människor och djur. Museet omfattade år 1863 sju stora salar över två våningar i institutets huvudbyggnad på Hantverkaregatan.¹² Kraniologin och antropometrin, det vill säga mätandet av människokroppen, stod i samklang med tidens exakthetsambitioner, och kan ses som en förlängning av Linnés och Bacons dröm om att fånga in människan i ett vetenskapligt grenverk. Retzius ansåg att anatomer borde samla stora, representativa samlingar av kranier för att kunna studera likheter och skillnader och därmed fastställa jordens olika folks så kallade "karaktärer". I vår tid har Anders Retzius främst kommit att förknippas med kraniesamlingen och med skallindex, den metod för analys av kranier som han lanserade 1842. Metoden byggde på mätning av kraniers bredd och längd samt analys av hur dessa förhöll sig till varandra hos olika folkslag. Retzius särskilde två huvudgrupper: de med avlång form kallades dolicocefala (långskalliga) och de med rundare form och kortare nackparti brachycefala (kortskalliga). Senare tillkom underavdelningar beroende på ansiktsvinkeln.¹³ Grupper med liknande skallindex antogs tillhöra samma folkslag.¹⁴ Andra mätmetoder för det mänskliga kraniet användes vid samma tid, hit räknas Campers ansiktsvinkel, den tyske läkaren Rudolf Virchows (1821–1902) näsrotsvinkel, amerikanen Samuel G. Mortons (1799–1851) mätningar av skallvolymer och den franske anatomen Paul Brocas (1824–1880) occipital- och basalvinkel, vilka vittnar om det vitt spridda intresset för det mänskliga huvudets dimensioner. Retzius var alltså varken först eller ensam om att mäta mänskliga kranier, men hans kranieindex fick ett stort internationellt genomslag, och kom

---

– en verksamhetsbeskrivning" i Motzi Eklöf (red.) *Medicinska moraler och skandaler. Vetenskapens (etiska) gränser*. Stockholm: Carlsson, 2019, 78.

¹¹ Hertha Hanson, "Anders A Retzius", Svenskt Biografiskt Lexikon, <https://sok.riksarkivet.se/sbl/Presentation.aspx?id=6598>

¹² Åhrén, Museerna, 142.

¹³ Den holländske anatomen Petrus Camper etablerade begreppen prognatism och ortognatism omkring 1770 för att beskriva olika grader av framskjutande eller rätstående käkprofilinjer.

¹⁴ Åhrén, Museerna, 143.

att ge vetenskaplig grund åt många av tidens idéer om ras (trots att Retzius sällan använde det ordet själv, utan föredrog begrepp som ”folk” och ”nation”).

Retzius byggde upp ett stort nätverk som inkluderade flera av samtidens stora namn inom den fysiska antropologin, bland andra den tidigare nämnde Morton som blev känd för att ha tillskansat sig en mycket stor kraniesamling. De två bytte kranier och gipsavgjutningar, som användes som kopior, med varandra, och båda fick på så vis tillgång till kvarlevor som ansågs ovanliga och värdefulla. Idag finns flera kvarlevor och gipsavgjutningar i KI:s samling som har skänkts av Morton. Den inflytelserike engelske läkaren och etnologen James Cowles Prichard (1786–1848) var en annan viktig kontakt. Till skillnad från Morton var Prichard övertygad monogenist, och hans etnologi vilade på filologiska och kulturgeografiska grunder.¹⁵ Med skallindex verkade den fysiska antropologin ta det sista steget in i naturvetenskapen, människan hade blivit mätbar och tidens antropologiska och etnografiska texter fylldes av tabeller. 1840-talet har kallats för början på den anatomiska rasforskningens mest inflytelserika tid i Sverige.¹⁶

Anders Retzius efterträdare Gustaf von Düben blev professor i patologisk anatomi 1858, och var inspektor på KI 1860–71. Von Düben hade i uppdrag att upprätta en katalog över institutets samiska kranier, men blev så intresserad av samerna att han istället företog flera expeditioner till norra Sverige för att studera deras leverne. 1873 publicerade han det påkostade verket *Om Lappland och lapparne, företrädesvis de svenske*, som länge ansågs vara ett standardverk.¹⁷ Boken visar på ett företrädesvis etnografiskt intresse, och von Düben verkar inte ha ägnat sig åt skallmätningar. I mitten av 1880-talet utökades samlingen av samiska kvarlevor markant när von Düben köpte 19 kranier av den norske arkeologen Andreas G. Nordvi. De kom från förkristna gravfält i Nordnorge. Von Düben hann aldrig avsluta sin studie innan branden 1892 förstörde de samiska kranierna i samlingen. Hans forskning publicerades postumt 1910 som *Crania Lapponica*, med ett förord av Gustaf Retzius.

Gustaf Retzius lär ha retat sig på att von Düben lagt beslag på de samiska kranierna som forskningsämne, och själv kom han istället att intressera sig för det finska folket.¹⁸ Han fick genom sitt äktenskap med arvtagerskan och filantropen Anna Hierta möjlighet att ägna sig åt oberoende forskning, även om han livet igenom hade nära kopplingar till Karolinska Institutet. 1877 tilldelades

---

¹⁵ Se till exempel H.F. Augstein, *James Cowles Prichard's Anthropology. Remaking the Science of Man in Nineteenth-Century Britain*, Amsterdam, Rodopi, 1999, 129f.

¹⁶ Se till exempel Svanberg 37f.

¹⁷ Gustaf W J Düben, von, *Svenskt biografiskt lexikon* (art av C.D. Josephson, Ture Petrén, Bengt Hildebrand), <https://sok.riksarkivet.se/sbl/Presentation.aspx?id=17745>

¹⁸ Åhrén, Museerna, 144.

han en personlig professur i histologi vid KI, och 1889 utnämndes han till ordinarie professor i anatomi. Redan året efter lämnade han sin post efter en konflikt om ett tillsättningsärende. Den yngre Retzius ärvde sin fars intresse för fysisk antropologi, men blev även känd för sina studier av hjärnan och sinnesapparaten. Bland de många publicerade verken fanns studien av de finska kvarlevorna i samlingen, *Finska kranier, jämte några natur- och litteraturstudier inom andra områden af finsk antropologi* som publicerades 1879, samt *Crania Suecica antiqua* från 1899, där Retzius studerade arkeologiskt material för att försöka bestämma det svenska folkets äldsta rassammansättning.¹⁹

Gustaf Retzius gjorde, under sin korta sejour som professor i anatomi ett antal viktiga tillskott till den anatomiska samlingen. Genom sitt personliga nätverk lyckades han övertala ledare vid flera vetenskapliga expeditioner att donera mänskliga kvarlevor från olika delar av världen som de samlat på sina resor. Bland dessa kan nämnas den första Vegaexpeditionen 1878–1879 under A. E. Nordenskiöld och HMS Vanadis världsomsegling 1883–85. Retzius gjorde även viktiga personliga donationer till samlingen, från förhistoriska fossil till mänskliga kranier, bland annat de tre aboriginiska kvarlevor som han köpt av upptäcktsresanden Conrad Fristedt 1889.²⁰ Dessutom gjorde Gustaf Retzius själv flera resor till Egypten och Nordamerika under 1890-talets början, och medförde kranier därifrån.²¹

Karolinska Institutets anatomiska samling

De mänskliga kvarlevor som finns på KI idag kommer huvudsakligen från KI:s anatomiska museum som utökades och utvecklades av Anders Retzius sedan han tillträtt som professor i anatomi, och som kom att växa kontinuerligt även under hans efterträdare.

Den anatomiska samlingens huvudsyfte var forskning. Man behövde tillgång till stora samlingar preparat för att kunna göra jämförande analyser, och anatomerna tillverkade preparat för att belägga eller illustrera de nya upptäckter man gjort. Dessutom gjorde preparaten det möjligt att forska vidare vid ett senare tillfälle, vilket gjorde museet till både ett slags arkiv och en förvaringsplats för material som kunde användas i framtida forskning. Under Retzius ledning växte och systematiserades den samling som redan fanns i KI:s anatomiska museum, och med inspiration från samlingar som han besökt under sina resor skapades värdefulla undervisningsverktyg. Preparat och skelett kompletterade den klassiska läkarutbildningens föreläsningar, böcker, planscher och dissektioner. KI:s professorer tillverkade egna preparat i undervisningssyfte och samlingen

---

¹⁹ "M Gustaf Retzius", Svenskt biografiskt lexikon, art. av Torbjörn Gustafsson, <https://sok.riksarkivet.se/sbl/artikel/6601> Se även Nils Uddenberg, *Skallmätaren. Gustaf Retzius – hyllad och hatad*. Fri tanke, 2019.

²⁰ Ljungström, Report on Australian Human Remains, 9.

²¹ Uddenberg, *Skallmätaren*, 301.

kunde även användas av studenterna för självstudier.²² Jämförande anatomi var en viktig inriktning under 1800-talet och den samling som Retzius byggde upp bestod till mycket stor del av preparat från djur. När den anatomiska institutionen fick nya lokaler 1886 fick museet, som kom att fylla nio salar i den nya byggnaden, en central plats, vilket vittnar om dess verkliga och symboliska värde. När museet brann 1892 förstördes omkring 140 kranier och ett 40-tal skelett, samt katalogen som beskrev samlingarnas innehåll och historia.²³

Museets relevans kom att sjunka under 1900-talet i samband med att den anatomiska forskningen blev allt mer inriktad på mikroskopstudier. De stora föremålen hade spelat ut sin roll i forskningssamhang och när Karolinska Institutet år 1940 flyttade från Kungsholmen till Solna var det anatomiska museets glansdagar över och mycket av samlingarna kom att förstöras med tiden.²⁴ Av det material som blev kvar kom delar att deponeras till Osteologiska forskningslaboratoriet vid Stockholms universitet, Museum Gustavianum i Uppsala och till Medicinhistoriska museet i Stockholm. KI återtog det som finns kvar av den anatomiska samlingen 2015, sedan den befunnit sig i andra institutioners vård i 47 år. Samma år inleddes en historisk utredning vid MHK med syfte att klarlägga samlingens omfattning och härkomst, kvarlevornas ålder och osteologisk status, samt att utreda samlingens tillkomst.

Det som idag finns kvar och som kallas Karolinska Institutets anatomiska samling består av flera mindre samlingar.

Av det anatomiska museets (1824–1940) samlingar finns följande:

- **Kraniesamlingen**, som i regel är det som avses när man talar om Retzius samling. Kranier av 820 individer se tabell s.10. 25 monterade skelett samt omkring 16 monterade ryggrader.
- **Gipssamlingen**, bestående av 128 gipsavgjutningar av kranier.
- **Rättsmedicinska samlingen** innehåller ett hundratal preparat från 1880 till och med 1950-talet. En förteckning finns, men den är gjord av personal på Osteologiska forskningslaboratoriet vid Stockholms universitet, inventering av KI/MHK återstår att genomföra.
- **Fornegyptiska samlingen**, deponerad till Museum Gustavianum i Uppsala. Samlingen förvaras i klimatkontrollerade lokaler, och tas om hand av professionell museipersonal. 70–80 kranier har inskaffats av Gustaf Retzius. Hälften försvann i branden 1892 och mycket av det som återstår är brandskadat.

---

²² Eva Åhrén, "Making space for specimens: The Museums of the Karolinska Institute, Stockholm", i JMM Alberti och Elizabeth Hallam (eds.), *Medical Museums: Past, Present, Future*. London: Royal College of Surgeons of England, 2013, Åhrén, Figuring things out, 173.

²³ Eklöf, "Skeletten i garderoben", 74.

²⁴ Åhrén, "Museerna", 168–69.

- **Jämförande anatomi.** Djurpreparat, av vilka de flesta är monterade, förvaras på Osteoarkeologiska forskningslaboratoriet på Stockholms universitet. De största har skänkts till Naturhistoriska riksmuseet.
- **Anatomisalens undervisningssamling**, rester av de så kallade benlådor som använts i undervisningen av läkarstudenter. Ett helt monterat skelett. MHK har påbörjat inventering, men eftersom ingen information finns om kvarlevorna är detta material mycket svårarbetat. Mycket är även trasigt och slitet efter många års användning i undervisningen.
- **”Medicinska kranier”**, ett tjugotal kvarlevor som lämnats till KI efter läkare och tandläkare i Stockholm samt KI-alumner.
- **Våtpreparat:** Brühls samling med både våta och torra preparat (omkring 250 torra och 120 våta, av vilka en del har torkat med tiden). Den ursprungliga samlingen såldes av den tyske öron-näsahals-specialisten Gustav Brühl i Berlin till professor Gunnar Holmgren 1921. Här ingår även preparat från Öron, näsa, halskliniken på Karolinska sjukhuset.

Omkring 550 av de cirka 800 kranierna är arkeologiska och kommer från utgrävningar i olika delar av Europa, Egypten, Peru och Sibirien. Omkring 100 är av europeisk härkomst och från modern tid. Omkring 200 kvarlevor kommer från icke-europeiska individer, och av dessa kan cirka hälften definieras som urfolk och kan därför eventuellt bli aktuella för repatriering. Det är svårt att ange exakta siffror då klassificeringen av kvarlevorna i en del fall svårligen låter sig göras.²⁵

---

²⁵ Olof Ljungström, Report on Australian human remains, 7.

Anatomiska samlingen: Kunskapsöversikt

Indelningen är gjord av författaren utifrån MHK:s förteckning över den anatomiska samlingen, och endast avsedd att ge en indikation om vilken andel kvarlevor som eventuellt kommer att kunna identifieras och bli aktuell för framtida repatriering. Med information menas i det här fallet uppgifter om var kvarlevorna har samlats in (detta kan vara olika specifikt, ibland land, område, ibland specifika kyrkogårdar), eller namn på donatorer, vilket skulle kunna göra vidare efterforskningar möjliga.

Finland

Antal individer: 87

Någon information finns: 65

Ingen information finns: 22

Repatrierade: 0

Sverige

Antal individer: 145

Någon information finns: 27

Ingen information finns: 118

Repatrierade: 0

Afrika, Egypten

Antal individer: 110

Någon information finns: 68

Ingen information finns: 42

Repatrierade: 0

Asien, Ostindien

Antal individer: 43

Någon information finns: 21

Ingen information finns: 22

Repatrierade: 0

Söderhavet, Australien

Antal individer: 30

Någon information finns: 7

Ingen information finns: 23

Repatrierade: 32

Ryssland

Antal individer: 75

Någon information finns: 75

Ingen information finns: 0

Repatrierade: 0

Europa (utöver Sverige och Finland)

Antal individer: 92

Någon information finns: 26

Ingen information finns: 66

Repatrierade: 0

Grönland, Nord/Mellanamerika, Västindien

Antal individer: 41

Någon information finns: 39

Ingen information finns: 2

Repatrierade: 4

Sydamerika

Antal individer: 112

Någon information finns: 106

Ingen information finns: 6

Repatrierade: 0

Hela skelett: 37

Onummerade och ej indelade: 54 individer.

Originaldokumentationen till kraniesamlingen har gått förlorad, antagligen förstördes den i den brand i oktober 1892 som förstörde stora delar av Karolinska Institutets samlingar. Personal på MHK har sedan samlingen återhämtades till KI 2015 varit tvungna att börja om från början med kartläggning och dokumentation. Det som finns för att vägleda den historiska inventeringen är Gustaf Retzius förteckning över sin fars kraniesamling som upprättades 1862 samt ett kartotek som upprättats på 1970-talet av osteologerna på Stockholms universitet.²⁶ Informationen på korten är knapphändig och ofta identisk med de anteckningar som gjorts på själva kraniet.

Idag arbetar arkivarien och osteologen Ann Gustavsson och idéhistorikern Olof Ljungström på MHK med att katalogisera kvarlevorna och placera dem i sitt historiska sammanhang. Ann samlar information genom fysisk undersökning av kvarlevorna, medan Olof kompletterar och restaurerar dokumentationen om samlingarna genom att söka i olika arkiv. Vid den fysiska undersökningen noteras kvarlevornas kondition, yta och eventuell avvikande form på kranium. En bedömning av kön och ungefärlig ålder görs, och eventuella patologier och anomalier noteras. Märkningar som text och numreringar noteras. Kvarlevorna fotograferas, och avstämning görs mot kartotek och registrering i Excel. Till sist registreras materialet i en databas på plattformen ALVIN.

När det gäller kraniesamlingen så kommer en stor del av den information som finns från de anteckningar som gjorts på själva kranierna. I de flesta fall finns tre olika anteckningar, gjorda vid olika tillfällen. De äldsta är i sepiafärgat, bleknat bläck, skrivna med Anders Retzius handstil. Var och en av dessa anteckningar placerar kvarlevan i ett klassificeringssystem som i de flesta fall har gått förlorat. Anteckningarna kan innehålla en uppgift om proveniens ("från Dr Fristedt"), en geografisk hänvisning, en tidsreferens och någon ytterligare

---

²⁶ Olof Ljungström, "Swedish Golgotha. Anders Retzius' collection of human crania at the Karolinska Institutet according to an 1862 manuscript", *Lychnos*, 2014, 160.

information om individen (bland de svenska kvarlevorna är till exempel mördare alltid identifierade som sådana). Även där information anges kan vi inte vara fullkomligt säkra på att uppgifterna är korrekta: ett fåtal exempel på felaktig klassificering har upptäckts.²⁷ I arbetet med att ta fram mer information om kvarlevorna använder sig MHK av sekundärkällor i form av publicerade och opublicerade artiklar, böcker och rapporter, mötesanteckningar och personlig korrespondens.

Kvarlevornas ursprung

De kvarlevor som ingår i samlingarna har skaffats fram på en mängd olika sätt, en del med oetiska metoder. Ofta var det svenskar på resande fot som hjälpte till med insamlandet: diplomater, sjökaptener, personer från Vetenskapsakademien och så vidare, med Anders Retzius som spindeln i nätet.²⁸ Av de utomeuropeiska kvarlevorna kommer de flesta från svenska forskningsexpeditioner som hade i uppdrag att föra med sig föremål och preparat, däribland mänskliga kranier, hem. Arkeologen och etnografen Hjalmar Stolpe (1841–1905) samlade omkring 7500 föremål under sin världsomsegling med fregatten *Vanadis* under åren 1883–85. En del av dessa var kranier som han grävt fram vid ett gravfält i Ancon i Peru, och huvuddelen av dessa, ca 40 stycken, införlivades i KI:s samling. Under den berömda Vegaexpeditionen 1878–1880 samlade geologen Otto Nordenskjöld (1869–1928) skelett av ”ona-indianer” i södra Argentina. I sina anteckningar beskriver Nordenskjöld hur han, trots äckel och avsky inför de halvt förruttnade kvarlevorna, skrapade benen rena med kniv.²⁹ Skeletten fraktades hem till Sverige och ställdes ut i Karolinska Institutets etnografiska samlingar. Vissa föremål kommer från etnologiska expeditioner. Åren 1889 och 1890 köpte Gustaf Retzius kvarlevor av individer från australiska och nya zeeländska urfolk av zoologen och upptäcktsresanden Conrad Fristedt.³⁰ Anders Retzius bytte också föremål med andra forskare och handlare som specialiserade sig på mänskliga kvarlevor, främst i Tyskland, Frankrike och Storbritannien, men även i Finland, Nederländerna och andra länder. Kvarlevor från samma forskningsresor finns även i andra svenska samlingar, bland annat på Etnografiska museet i Stockholm.³¹

---

²⁷ Ett exempel finns beskrivet i MHK:s Rapport om kvarlevor av Nya Zeeländsk ursprungsbefolkning. Ett av de maoriska kranierna var märkt som kommande från ”Whanyassa”, men inget sådant Ortsnamn finns på Nya Zeeland. Efterforskningar har visat att det rör sig om ett missförstånd vid transkribering, och att den korrekta geografiska angivelsen ska vara Whangaroa.

²⁸ Eklöf, ”Skeletten i garderoben”, 75.

²⁹ Åhrén, ”Museerna”, 144–145, Svanberg, 93, 95.

³⁰ Eklöf, ”Skeletten i garderoben”, 76.

³¹ Se till exempel Claes Hallgren (red.), *Mänskliga kvarlevor – ett problematiskt kulturarv*. Etnografiska museet, Stockholm, 2010.

Samiska kvarlevor

Sametinget krävde i ett beslut från 2007 en fullständig identifiering av samiskt skelettmaterial i svenska samlingar och en repatriering av de mänskliga kvarlevorna till de områden från vilka de kommit. Sametinget ville också veta hur museer och institutioner förvärvat materialet.³² Karolinska Institutets samling av samiska kvarlevor förstördes i den brand som drabbade museet i oktober 1892. Samlingen omfattade då 41 samiska individer, varav 22 kom från Sverige och utgjordes av en blandning av kvarlevor som tillvaratagits av svenska provinsialläkare i samband med rättsmedicinska obduktioner, och äldre kvarlevor uppgrävda från förkristna gravplatser i norr. Kvarlevorna av ytterligare 19 (sifferuppgiften är inte helt säkerställd) individer från förkristna gravfält i Nordnorge hade i mitten av 1880-talet köpts från den norske handlaren i samiska kvarlevor Andres G. Nordvi av den dåvarande anatomiprofessorn Gustaf von Düben och skänkts till det anatomiska museet.³³

I Karolinska Institutets samling finns idag endast kvarlevor efter en samisk individ. Ytterligare en kvarleva, ett svårt brandskadat kranium som efter branden märkts med en etikett med blyertspåskriften "Lapp?", skulle kunna vara av samiskt ursprung, men vidare osteologiska undersökningar krävs för att kunna fastställa detta. Dessa är den enda vid KI kvarvarande fysiska påminnelsen om vetenskapens särskilda intresse för samiska kvarlevor, och om de omständigheter som omgav insamlandet av sådana.

Finska kvarlevor

I Karolinska Institutets anatomiska samling finns idag 77 kranier med ursprung i dagens Finland, dessa kvarlevor utgör den enskilt största delen av samlingen, efter de svenska. MHK:s kartläggning med avseende på de finska kvarlevorna presenteras i rapporten "Finska kvarlevor i Karolinska Institutets historiska anatomiska samling" från 2021. Följande redogörelse är hämtad ur denna rapport.

"I databasen för samtliga kvarlevor omfattar de finska kvarlevorna 87 poster. Diskrepansen i relation till antalet 77 beror på att databasen också inkluderar de sammanlagt nio oklart märkta kvarlevor som nämns ovan, samt ytterligare två poster där uppgifterna ur den katalog som upprättades år 1970 är oklara. Det rör sig om post nr. 65, där det i den bevarade kortkatalogen finns dubbla kort och båda korten registrerats, samt post nr. 62, där kvarlevan saknas i samlingen, men 4 sannolikt är en dubbelpostering i katalogen och avser samma kvarleva som post 69 (V.233)." (Hänvisningar till nummer inom parentes i texten avser Bilaga

---

³² Svanberg, 130.

³³ Om samiska kvarlevor i Karolinska institutets samlingar, <https://nyheter.ki.se/om-samiska-kvarlevor-i-karolinska-institutets-samlingar>
Texten uppdaterad 2019-08-07, läst 2021-11-16.

1, som är ett utdrag ur den databas där samtliga kvarlevor i Karolinska Institutets samling listas.)

Uppgifter om kvarlevornas ålder är ungefärlig och baserade på historisk dokumentation. Kvarlevorna har inte daterats med hjälp av metoder som till exempel kol 14. ”De äldsta finska kvarlevorna i Karolinska Institutets samling är – förmodligen – de kvarlevor som fördes in i samlingen från utgrävningarna i Pälkäne, Sundholmasaari, Nestarinsaari och Rautalampi. Enligt historiska källor rörande när kyrkogårdarna användes bör de vara från 15- eller 1600-talet. Endast tre av de finska individerna har en känd identitet. Gemensamt för de tre namngivna individerna är att de förefaller ha avlidit på statliga institutioner (förmodligen fängelser). Sannolikt utgjorde dessa tre en del av en gåva från professor Evert von Bonsdorff vid Helsingfors universitet år 1874, som överlämnades i samband med att de övriga kranierna från Pälkäne, Sundholmasaari samt Nestarinsaari skänktes till KI.

Den kranilogiska samlingen började byggas upp under 1830-talet av Anders Retzius, då professor i anatomi. Retzius anger i en artikel 1842 att han startat sin insamling av kranier från olika folkslag med sex kranier från Finland. Fem av dessa skänktes till honom av två professorer vid Helsingfors universitet: Immanuel Imonen och dennes yngre kollega anatomiprofessorn Evert von Bonsdorff. Det sjätte kraniet erhöll han av ”en stockholmskonstnär vid namn Strömer.” Under perioden från 1830 fram till Retzius död 1860 kom huvudparten av kranierna från Finland från anatomerna vid medicinska fakulteten i Helsingfors. Där byggde man parallellt upp en egen kranilogisk samling, framför allt i regi av professor Evert von Bonsdorff och prosektorn von Willebrand. Bonsdorff skänkte år 1850 sex finska kranier ur sina samlingar till Retzius, ytterligare två kranier från Karelen skänktes av von Willebrand. Av de sex kranierna från Bonsdorff kan idag fem säkert identifieras i samlingen. Detsamma gäller det ena av Willebrands kranier från Karelen. Det andra kommer också det förmodligen från Willebrand, dock finns oklarheter kring i vilken utsträckning den finske naturforskaren Alexander von Nordmann var involverad i just den gåvan.

Vid sin död år 1860 hade Anders Retzius femton finska kranier i KI:s samling. Detta bekräftas av ett dokument till översikt över kraniesamlingen som hans son, Gustaf Retzius, sammanställde sommaren 1862. Av dessa femton kan nio identifieras i dagens samling. I två fall är det oklart vilket av två kranier som åsyftas (dels de två karelska kranierna från antingen Willebrand eller Nordmann, dels vilket av två kranier skänkta av Bonsdorff). I två fall har kvarlevorna inte kunnat identifieras. Långt efter Anders Retzius död skänkte von Bonsdorff år 1874 dessutom ytterligare fem kranier av finska individer från den anatomiska samlingen i Helsingfors till Anders Retzius efterträdare Gustaf von Düben och KI:s museum. Dessa fem kan i nuläget inte helt säkert identifieras i samlingen. Det sist inkomna kraniet av en finsk person i samlingen är daterat 1889, och tillskriven en fortfarande oklar donator hänvisad till som ”Häradshövding Jack.[obaeus?]”.

Den enskilt största delen av KI:s kranier med ursprung i Finland kommer från en specifik forsknings- och insamlingsresa som tre yngre forskare företog till Finland sommaren 1873. Denna del skiljer sig alltså från den övriga samlingen

som kommit till genom gåvor och byten. Resenärerna var Gustaf Retzius, Christian Lovén (från 1874 KI:s förste professor i experimentell fysiologi) och medicinstudenten Erik Nordenson. Gruppen genomförde utgrävningar och avlägsnade kranier, i enstaka fall hela skelett, från fyra platser. Huvuddelen hämtades från ödekyrkogården i Pälkäne (Birkaland), 55 individer. Mindre utgrävningar gjordes av ett forntida gravfält på Sundholmasaari i Pielavesi socken (Norra Savolax) där man fann tio kranier (ett med helt skelett), och sedan två individer från ett liknande gravfält på Nestorinsaari (i Kyrosjärvi, också Birkaland). Slutligen grävdes tre kranier fram på ett gravfält i Rautalampi (Tavastland). Sammanlagt fördes kvarlevorna av 70 individer till Sverige. Av dessa kan idag sammanlagt 55 identifieras i samlingen.

Samtliga kvarlevor från Pälkäne är tydligt märkta, utom en individ. Det rör sig om kvarlevorna av en mycket ung person där märkning inte är synlig, förmodligen på grund av att den plats där märkningen vanligen placerades är täckt av i jorden bevarat tyg. Detta beror sannolikt på att kvarlevan ursprungligen varit begravd under golvet i den gamla kyrkobyggnaden, där jordmånen var en annan än ute på kyrkogården. Den gamla kyrkobyggnaden i Pälkäne hade tömts och demonterats på initiativ av församlingen i Pälkäne före de tre forskarnas ankomst 1873. Golvet hade brutits upp, väggar rivits och visst material forslats från platsen och sålts vidare. Kvarlevor som legat begravda under kyrkans golv exponerades då, och en del flyttades och begravdes i jorden utanför. Då de tre forskarna anlände till platsen sommaren 1873 var den gamla kyrkobyggnaden en ruin och den gamla begravningsplatsen inne i kyrkan hade under tiden sedan rivningen exponerats för väder och vind. Såväl den gamla kyrkobyggnaden som det område utanför där vissa av kvarlevorna som varit begravda inne i kyrkan placerades har grävts ut av arkeologer vid flera tillfällen, senast 2001.

En återkommande fråga inför KI:s kranilogiska samling är vad kranierna faktiskt användes till. I fallet med de finska kranierna är svaret att de nästan uteslutande (vid sidan om några kortare artiklar från 1870-talet) studerades av Gustaf Retzius för publiceringen 1878 av verket *Finska kranier, jämte några natur- och litteraturstudier inom andra områden av finsk antropologi*. Det är också från *Finska kranier*, kompletterad med reseskildringen *Från Finlands bygder: Etnografiska bilder och minnen* från 1876 som informationen om expeditionen 1873 kan hämtas.

I en finskspråkig artikel från 2021 har arkeologen Juha Ruohonen visat att Gustaf Retzius och hans sällskap under resan genom Finland år 1873 grävt upp kranier med de lokala myndigheternas fulla tillstånd, och att man ibland har haft hjälp av tjänstemän och präster i sitt arbete. Likaså poängteras att flera finska forskare följde i Retzius fotspår under de följande åren, och att benmaterial till Helsingfors universitets anatomiska institution samlades in på detta sätt.³⁴

---

³⁴ Juha Ruohonen, "På kraniemarker. Utgrävningslokalerna för Retzius expedition 1873" (övers. Ann Gustavsson), *Muinaistutkija* 4, 2021.

Svenska kvarlevor

Den största nationella gruppen som representeras i den anatomiska samlingen är svenskar och de flesta av dessa kvarlevor saknar helt information om ursprung. De är endast märkta med ordet "svensk" och ett nummer som refererar till en katalog som inte längre finns kvar. De svenska kvarlevor som samlades in av Anders Retzius under hans verksamhetstid var uteslutande arkeologiska. De kommer från utgrävningar av gravfält från brons- och järnålder. Ytterligare några har hittats av en slump under andra typer av grävarbeten, i Stockholm, på Gotland och i Östergötland, och lämnats till KI. Det är troligt att en del av de svenska kranieerna är moderna och har kommit från anatomisalen, det vill säga från de kroppar som använts som dissektionsmaterial till läkarutbildningen, men med några få undantag finns inga ledtrådar om deras historia eller identitet. Under den första halvan av 1800-talet blev dissektionen en helt central del av läkarutbildningen och många fler människokroppar behövdes på anatomiinstitutionerna. Enligt de tidigaste föreskrifterna från 1700-talet kunde anatomerna bara få tillgång till kroppar efter avrättade brottslingar och självmördare, men under 1800-talet ändrades lagen flera gånger så att flera kategorier kom att inkluderas. Det handlade om människor som avlidits i samhällets vård, på fattighetsinrättningar, sjukhus, fängelser och anstalter, och där inga medel fanns för att bekosta en begravning och inga anhöriga gjorde anspråk på kroppen efter döden.³⁵ Även där inga brott mot lagar eller mänskliga rättigheter har begåtts i anskaffandet av kvarlevorna, så föreligger svåra etiska frågor om vad som bör hända med dem i framtiden, och om vem som har mandat att ta sådana beslut.

---

³⁵ Om lagstiftning kring och synen på anatomiska dissektioner se till exempel Annika Berg, "Döda kroppar i vetenskapens tjänst. Om anatomiska dissektioner och utsatta människors rättigheter i 1920-talets Sverige", Uppsala universitet 2003, Eva Åhrén, *Döden, kroppen och moderniteten*, Stockholm: Carlsson, 2002.

Samlingarnas framtid

Frågan om samlingarnas bevarande, och hur de bör användas, medför en rad svåra frågeställningar av etisk art. Ska samlingarna över huvud taget bevaras? Detta ställer i så fall krav på etiskt försvarbar och materiellt lämplig förvaltning även framöver. Om samlingarna ska behållas, vem ska då ha tillgång till dem? Bör mänskliga kvarlevor kunna ställas ut, eller över huvud taget visas? Tydligt är att samlingarna väcker många känslor. De kan ses som uttryck för kolonialt förtryck, rester av en värld där västerländska vetenskapsmän kunde, i vetenskapens namn, ge sig ut i världen och ta vadhelst de önskade till undersökningsmaterial. Hur bör sådana historiska artefakter förvaltas idag? Ytterligare en fråga som behöver utredas är huruvida samlingarna kan vara intressanta för medicinsk, arkeologisk eller historisk forskning. Ett exempel på hur en sådan utredning skulle kunna se ut är den rapport om de Schreinerska samlingarna som sammanställdes av en internationell kommitté vid Oslo universitet år 2000.³⁶

Repatrieringsfrågan

Museiorganisationen ICOMs (International Council of Museums) riktlinjer anger att en begäran från ursprungssamhället om att mänskliga kvarlevor ska återlämnas bör hanteras skyndsamt och med känslighet och respekt.³⁷ I rapporten *Mänskliga kvarlevor vid offentliga museer. En kunskapsöversikt, FoU Rapport 15*, från Statens historiska museer till regeringen 2016 fastslogs att det fanns ett behov av gemensamma riktlinjer för museernas hantering av mänskliga kvarlevor som komplement till ICOM etiska regler. 2020 publicerade Riksantikvarieämbetet dokumenten ”God samlingsförvaltning. Stöd i hantering av mänskliga kvarlevor i museisamlingar” och ”God samlingsförvaltning. Stöd för museer i återlämnandeärenden”³⁸ som tagits fram på uppdrag av regeringen och ska samla professionell god praxis för hantering av mänskliga kvarlevor. Dessa ska fungera som stöd för museer när de utvecklar egna policyer och rutiner. Sådana har utvecklats vid flera svenska museer, till exempel har Västerbottens museum en egen policy kring samiskt kulturarv, samt en kring mänskliga kvarlevor, och Uppsala universitets museer har tagit fram riktlinjer

---

³⁶ Vurdering av den vitenskapelige verdi av De Schreinerske Samlinger ved Instituttgruppe for medisinske basalfag, Den medisinske fakultet, Universitetet i Oslo, September, 2000.

³⁷ ICOMs Etiska regler, http://icomsweden.se/wp-content/uploads/2010/12/etiska-regler_webb-1.pdf s.18.

³⁸ God samlingsförvaltning. Stöd för hantering av mänskliga kvarlevor i museisamlingar, <http://raa.diva-portal.org/smash/get/diva2:1395042/FULLTEXT01.pdf> God samlingsförvaltning. Stöd för museer i återlämnandeärenden, <http://raa.diva-portal.org/smash/get/diva2:1395038/FULLTEXT01.pdf>

för hantering av mänskliga kvarlevor.³⁹ I de fall där kvarlevornas ursprung går att fastställa ligger det nära till hands att utreda möjligheterna att återbörda dem till deras hemland.

Sedan 1990-talet har KI efter beredning och beslut från Utbildningsdepartementet återlämnat mänskliga kvarlevor ur samlingen till ursprungsbefolkningar i Australien, Nya Zeeland, Franska Polynesien och Nordamerika. MHK har intagit en proaktiv ställning i repatrieringsfrågan. Återlämningarna följer en internationell praxis som utvecklats sedan 1990-talet vad gäller repatriering till urfolk, som genom kolonialisering blivit förtryckta minoriteter i sina egna länder.

Det första svenska fallet av repatriering gällde kvarlevorna efter pawnee-hövdingen White Fox, som turnerade i Sverige tillsammans med två andra pawneer under sommaren 1874. White Fox insjuknade i tuberkulos och avled i Göteborg 1875. Istället för att låta de övriga pawneerna ta hand om kvarlevorna så skickades kroppen, som ansågs vara av vetenskapligt intresse, till Karolinska Institutet där Gustaf von Düben undersökte den. Von Düben lät även tillverka två gipsavgjutningar av White Fox överkropp och huvud, varav den ena kläddes med hans egen hud. Preparatet ställdes ut vid två tillfällen under 1870- och 80-talen, och förefaller sedan ha glömts bort, eller gömts undan. Kvarlevorna efter White Fox återbördades till Pawnee Nation of Oklahoma 1996.⁴⁰

De anatomiska samlingarna är enligt lag statlig egendom och får därför inte överlåtas utan regeringsbeslut.⁴¹ Detta enligt Lag om statsbudgeten 1996:1059 som reglerar överlåtelse av statens egendom. Ytterligare en förordning om överlåtelse av statens lösa egendom (1996:1191) gäller endast försäljning, men frågan om avyttring på annat sätt är inte reglerad i svensk lag. Häri ligger svårigheten vad gäller återlämnande av mänskliga kvarlevor.

Historien om universitetens samlingar och repatrieringspraxis kan sägas ha börjat i Lund 2005. Tre år tidigare hade ett kranium efter en judisk man från Historiska museet vid Lunds universitet visats som en del av en utställning på *Kulturen*. Mannen, vars identitet var känd, hade begått självmord i fängelse 1879 och enligt dåtidens lagstiftning tillföll hans kvarlevor anatomiska institutionen på Lunds universitet.⁴² Judiska församlingen i Malmö reagerade

---

³⁹ "Riktlinjer för hantering och bevaring av mänskliga kvarlevor vid Uppsala universitets museer" https://gustavianum.uu.se/digitalAssets/529/c_529690-l_3-k_ufv-2014-1374-.pdf

⁴⁰ För hela historien om White Fox, se Dan Jibréus, *White Fox' långa resa*. Stockholm: Fri tanke, 2013.

⁴¹ https://www.riksdagen.se/sv/dokument-lagar/dokument/svensk-forfattningssamling/lag-19961059-om-statsbudgeten_sfs-1996-1059

⁴² Anna Rasmusson, Om repatrieringsdebatten i Lund 2005. Forskningsvärdet, upprättelsen och det dåliga samvetet. D-uppsats i historisk arkeologi, Vt 2008, 11.

starkt på att kraniet visades och begärde att det skulle återföras till dem för begravning. Begäran bifölls av Lunds Universitets rektor Göran Bexell och det juridiska efterspelet ledde till en lång debatt om riktigheten i att återlämna kvarlevorna. Universitetet JO-anmälde av professorn i osteologi Elisabeth Iregren, som menade att rektor inte hade befogenhet att ta ett sådant beslut och JO gav Iregren rätt.⁴³ Lunds universitet argumenterade för att utgångspunkten för bedömning av utlämnande av kvarlevor från namngiven person skall vara etiska, kulturella och religiösa aspekter och inte lagen om stadsbudgeten.

Internationellt finns ett antal exempel på lagstiftning som reglerar återbördande av mänskliga kvarlevor. Den mest kända är den amerikanska NAGPRA (*Native American Graves Protection and Repatriation Act*) -lagstiftningen som togs i bruk 1990 och som har till syfte att säkerställa att mänskliga kvarlevor, oavsett härkomst, behandlas med värdighet och respekt. I och med denna lagstiftning och nära samarbete med organisationer för olika grupper av ursprungsamerikaner så har en praxis etablerats för repatriering.⁴⁴ I ett särskilt tillägg från 2021 till de allmänna etiska riktlinjerna fastställer museiorganisationen ICOM att stater och organisationer ska göra repatriering av kvarlevor och artefakter möjligt och samarbeta med berörda urfolk i denna process.⁴⁵

I arbetet med repatriering från KI:s samlingar har MHK tagit lärdom av de internationella riktlinjer som finns, samt av internationellt repatrieringsarbete, för att skapa en egen praxis kring återlämningar av kvarlevor som håller samma nivå som de internationella exemplen, men är anpassad efter svenska förhållanden. Många av de ärenden som beskrivs nedan har pågått under flera år, och frågan har ställts hur det kommer sig att repatrieringsärendena tar så lång tid. Detta förefaller dels bero på att ett myndighetsbeslut krävs för att ett återlämnande ska kunna ske, men lika mycket på det omfattande arbete som måste till för att kunna säga med absolut säkerhet att det i varje enskilt fall rör sig om rätt kvarlevor. De tidiga repatrieringsärendenas mycket långa handläggningstider berodde till stor del på tidigare omflyttningar av samlingen där depositionskedjan havererat, med administrativ oordning som följd.

Repatrieringsärenden vid KI 2008–2021

Hawaii I november 2009 återbördades 17 mänskliga kranier från Hawaii till organisationen Hui Malama, som företräder den hawaiianska urbefolkningen. Ceremonin hölls på Historiska museet, och samtidigt återlämnades ytterligare

---

⁴³ JO Dnr 2955-2005 "Fråga om rektors behörighet att besluta om överlåtelse av vid universitetets historiska museum förvarade kvarlevor efter en person", <https://lagen.nu/avg/jo/2955-2005>

⁴⁴ <https://www.nps.gov/subjects/nagpra/index.htm>

⁴⁵ ICOM, Guidance for restitution and return of items from university museums and collections, <http://umac.icom.museum/wp-content/uploads/2021/08/ICOM-RR-guidance-finaldraft-August-21.pdf>

fem kranier från Historiska museets samlingar. I detta första repatrieringsärende saknas tillräcklig dokumentation. Den enda dokumentation jag har lyckats identifiera i KI:s arkiv är ett beslut om återlämning av 18 kranier till organisationen Hui Malama undertecknat av biträdande universitetsdirektör Marie Tell i oktober 2008.⁴⁶ Beslutet att återlämna kvarlevorna förefaller alltså ha tagits internt på KI. Olof Ljungström vid MHK konstaterar att man vid denna tid saknade både kunskap, organisation och designerade tjänstemän för ett korrekt repatrieringsförfarande. Detta medförde att processen skyndades på, och att man underlät att vidta flera steg i den vedertagna formella processen.

Australien KI kontaktades 2011 av den australiska ambassaden i Sverige med en begäran om repatriering av de australiska kvarlevorna i den anatomiska samlingen.⁴⁷ Kvarlevorna i fråga kom från sju individer, varav en var märkt ”Port Adelaide”. Baserat på denna information inledde australiska myndigheter samtal med *Kaurua Nation Culture and Heritage Association* (KNCHA), som representerar urbefolkningen i Adelaide-området.⁴⁸ Utbildningsdepartementet beslutade att samtliga sju individer skulle återlämnas, men mottagarfrågan var ännu inte avgjord. I ett brev från januari 2013 meddelade det australiska utrikesdepartementet att man förde vidare diskussioner med KNCHA, och bad KI att invänta vidare instruktioner om hur och när ärendet kunde gå vidare.⁴⁹ Ärendet låg sedan vilande till augusti 2017 då en ny begäran inkom från Amanda Morley som representerade den australiska regeringens *Department of Communications and the Arts*, om att återlämnandet skulle genomföras. Morley tillade att eftersom endast en av kvarlevorna hade proveniens Port Adelaide, så skulle endast den återlämnas till KNCHA. När begäran bifölls av Utbildningsdepartementet 2018 så fastställdes att de övriga sex kvarlevorna skulle återlämnas till myndigheten *Museums and Repatriation/Collections and Cultural Heritage, Department of Communications and the Arts*.⁵⁰ Kvarlevorna lämnades till Australiens ambassadör vid en ceremoni i augusti 2018.

Nya Zeeland Repatrieringen 2016 av tre individer tillhörande den nya zeeländska ursprungsbefolkningen har beskrivits som det mest utdragna och komplexa handlägningsärendet hittills vid MHK, detta trots att alla inblandade redan från början var överens om att kvarlevorna borde återföras.

Den första kontakten angående återlämnande av kvarlevor inkom från det nyzeeländska nationalmuseet Te Papa Tongarewa redan 2007, och ställdes till Osteoarkeologiska forskningslaboratoriet (OFL) vid Stockholms universitet där samlingen hade förvarats fram till 2005. Personal vid OFL vidarebefordrade frågan till KI:s universitetsförvaltning. Problemet var att samlingen 2005 hade

---

⁴⁶ Dnr 4688/2008-019

⁴⁷ Dnr 5494/11-019

⁴⁸ Ljungström, *Report on Australian Human Remains*, 3, 18.

⁴⁹ Dnr STÖD 2-42612013

⁵⁰ Dnr 2-5515 2017

deponerats till Medicinhistoriska museet, som drevs i Stockholms läns landstings regi, och som lades ner samma år. I och med detta, skriver Olof Ljungström, ”riktades en fråga till KI:s universitetsförvaltning som den var helt oförberedd på, i en fråga om en samling man i princip var omedveten om, där ansvaret för frågor om samlingen var oklart, och där organisationen initialt inte klarade att identifiera och åtgärda problemen kring detta”.⁵¹ Förvecklingarna innebar att Te Papa Tongarewa fick ett första svar från Olof Ljungström på MHK 2011, fyra år efter att de först tagit kontakt. Efter att MHK åter fått ansvaret för samlingen och genomfört en första inventering, fattades beslut om repatriering i februari 2015. Den 15 maj 2017 kunde så en delegation från Te Papa Tongarewa återfå kvarlevorna av de tre individerna för begravning. Den invecklade processen beskrivs i detalj i MHKs rapport från 2016.⁵²

Franska Polynesien I ett brev från november 2009 bad organisationen ”Te Tupuna... Te Tura!”, en ideell förening verksam i Franska Polynesien som har repatriering av mänskliga lämningar som ett av sina verksamhetsområden, Karolinska Institutet om hjälp med att återföra kvarlevorna efter sju individer tillhörande ursprungsbefolkningen.⁵³ Ärendet gällde sju individer, varav fem angavs komma från ”Nukahiva” (Marquesasöarna) och två från ”Tahiti” (Sandwichöarna), och dess beredning kom, liksom Nya Zeeland-ärendet, att fördröjas på grund av den inventering av hela samlingen som gjordes efter återhämtandet till KI. I detta fall komplicerades processen ytterligare av att sex av kvarlevorna ursprungligen tillhört Naturhistoriska riksmuseets (RM) etnografiska samling, och därifrån deponerats till KI. En del av beredningsprocessen bestod därför i att utreda äganderätsfrågan, för att sedan kunna gå vidare med repatrieringsförfrågan. Utbildningsdepartementet beviljade begäran om återföring i december 2014, och i juni 2015 återlämnades kvarlevorna vid en ceremoni på Museum Gustavianum i Uppsala.

Nordamerika I samtliga de fyra ärenden som rör kvarlevor av individer tillhörande Nordamerikanska urbefolkningar, så har MHK kontaktat företrädare för de olika stammarna för att erbjuda återlämning. I samlingarna fanns ett kranium av ett barn tillhörande Comanche-folket, ett kranium av en individ tillhörande Ottawa-folket, ett kranium tillhörande en individ från Miami-folket i Oklahoma, samt ett kranium från en individ av Arikara-folket. Kontakterna etablerades av MHK-medarbetaren Dan Jibréus med respektive nations NAGPRA-representant under 2015 och 2018, och grupperna inbjöds att göra en formell begäran om repatriering av kvarlevorna. Samtliga ärenden beviljades av utbildningsdepartementet, och två av kranierna återfördes till sina respektive folk, Comanche och Ottawa, av Dan Jibréus 2017 och 2018.

---

⁵¹ Rapport om kvarlevor av nyazeeländsk ursprungsbefolkning, 14.

⁵² Dnr. 0114/2009 Olof Ljungström, Rapport om kvarlevor av nyazeeländsk ursprungsbefolkning i Karolinska Institutets samlingar inför repatriering, efter rektors- och departementsbeslut.

⁵³ Dnr. 05892/2009

Återföring av de återstående två kvarlevorna till Arikara och Miami-nationerna planeras under 2022.

Finland En oberoende grupp, *Kommittén för återlämnande av finska kvarlevor i Karolinska Institutets samling*, framförde hösten 2018 önskemål om att de finska kvarlevorna ska återlämnas till Finland. Sedan dess har gruppen fått stöd av föreningarna STRÄVA (Studenter för en rättvis vård och akademi) och Läkare mot rasism.⁵⁴

Då gruppen inte representerar Finland som nation och heller inte ett urfolk, kunde deras önskemål inte tillmötesgå. I egenskap av svensk myndighet får KI inte agera självständigt gentemot en annan stat. Mellanstatliga frågor ska istället hanteras på regeringsnivå. Dock påbörjades en utredning om de finska kvarlevorna för att utröna hur dessa kommit till KI, belysa deras historia och i möjligaste mån fastställa identitet. Utredningen visade att den utgrävning som företagits av tre KI-forskare sommaren 1873 förvisso var laglig men att betrakta som etiskt och moraliskt problematiskt med nutida mått. Idag står att läsa på KI:s hemsida att: "Utgrävningarna skedde på ett sätt som utifrån vår tids etik är att betrakta som djupt respektlöst och oetiskt. Karolinska Institutet beklagar den opportunistiska och brist på etiska hänsyn representanter för Karolinska Institutet visade i Finland vid detta tillfälle." Utredningen skickades till finska myndigheter och till Kommittén för återlämnande av finska kvarlevor i Karolinska Institutets samling, tillsammans med ett brev där KI bad om [ursäkt](#) för de tre forskarnas agerande. MHK fortsätter utredningen av Kommitténs önskemål om återlämning i samråd med Riksantikvarieämbetet och berörda finska myndigheter och institutioner. I en artikel publicerad i Dagens ETC den 13 juli 2021 lade STRÄVA fram flera krav till KI med anledning av det finska ärendet: att ett digitalt arkiv över KI:s mänskliga kvarlevor ska konstrueras och göras offentligt, att regeln om att endast urfolk har rätt till återlämning av kvarlevor ska avskaffas, samt att det krav på återlämning av ett antal finska kranier i samlingen som ställts av Kommittén för återlämnandet av finska kvarlevor omedelbart höras.

Europeiska repatrieringserfarenheter: Utimut

Ett välkänt exempel på framgångsrikt repatrieringsarbete finns i Danmark, där man redan på 1980-talet inledde ett samarbete mellan Nationalmuseum och Grönlands Nationalmuseum för att återbörda grönländska kulturföremål och mänskliga kvarlevor. Processen kom att kallas *utimut*, det grönländska ordet för återvändande, och pågår fortfarande. De båda parterna har kommit överens om en grundprincip för återlämnande som bygger på att båda nationalmuseerna ska ha representativa samlingar, samtidigt som man tar i beaktande att vissa föremål

---

⁵⁴ "Karolinska Institutets skallsamling måste återlämnas till folken", Dagens ETC 13 juli, 2021, <https://www.etc.se/debatt/karolinska-institutets-skallsamling-maste-aterlamnas-till-folken>

har särskild relevans för grönländsk eller dansk historia.⁵⁵ Sedan 1984 har fler än 35 000 artefakter återförts till Grönland från danska museer. Antropologen Mille Gabriel som arbetat med Utimut skriver om processens lärdomar: “The Utimut experience reveals how repatriation doesn’t necessarily mark the end of relations. It actually holds the potential to do the exact opposite: form the basis for new and improved collaboration.”⁵⁶ *Utimut* har inspirerat andra repatrieringsprojekt, däribland det norska Bååstede-projektet för återförande av samiska kulturföremål som inleddes 2007.⁵⁷

---

⁵⁵ “Successful repatriation: The Utimut Process in Denmark and Greenland”, Cultural Property News, <https://culturalpropertynews.org/successful-repatriation-the-utimut-process-in-denmark-greenland/>

⁵⁶ Mille Gabriel, “Utimut – The Return of Cultural Heritage from Denmark to Greenland”, Conference paper, 3 oktober 2019, <https://pure.kb.dk/da/activities/utimut-the-return-of-cultural-heritage-from-denmark-to-greenland> Se även Mille Gabriel och Jens Dahl (red.), *Utimut. Past heritage – Future partnerships. Discussion son repatriation in the 21st century*. Copenhagen: IWGIA, 2008.

⁵⁷ Se Karen Elle Gaup, Inger Jensen och Leif Pareli (red.), *Bååstede: The Return of Sami Cultural Heritage*, Trondheim: Museumsforlaget, 2021.

Avslutning

Sedan 1980-talet har de historiska anatomiska samlingarna på KI (liksom de på universiteten i Uppsala och Lund) dykt upp då och då i den svenska dagspressen. Artiklarna har ofta presenterats som ”avslöjanden” och samlingarna har framställts som nyligen upptäckta, som något som länge varit undagömt eller bortglömt. Sedan ett antal år tillbaka pågår ett omfattande arbete med att inventera och katalogisera samlingarna, samt forskning som syftar till att dokumentera deras ursprung och historia. MHK:s arbete med den anatomiska samlingen är pågående, det finns fortfarande material som inte har hunnit undersökas och registreras. Samtidigt har omfattande information om samlingen och dess historia sammanställts och presenterats på ki.se, främst av handläggaren Maria Josephson.⁵⁸ Här finns utförliga uppgifter om samlingarnas innehåll och arbetet med dem enkelt tillgänglig för den intresserade, med länkar till tidigare repatrieringsärenden samt till den aktuella utredningen om namngivning och minnesmärken. De historiska anatomiska samlingarna bär på ett rasistiskt och problematiskt arv. Genom det arbete som har genomförts, och fortsätter, vid Medicinens historia och kulturarv kan dessa praktiker och idéer kontextualiseras och förklaras och KI:s roll i 1800-talets koloniala processer och makthierarkier lyftas fram.

---

⁵⁸ <https://ki.se/om-ki/faq-om-manskliga-kvarlevor-i-samlingarna>

<https://ki.se/forskning/medicinvetarna-8-historien-om-kranierna>

<https://ki.se/om-ki/om-finska-kvarlevor-i-karolinska-institutets-samlingar>

<https://ki.se/om-ki/ki-och-arvet-efter-anders-och-gustaf-retzius-detta-har-hant>

Källor och litteraturförteckning

Artiklar i dagspress

Sofia Cherif, "Så ska de stulna aboriginskeletten återföras", *Dagens Nyheter*, 27 november 2003 <https://www.dn.se/arkiv/kultur/sa-ska-de-stulna-aboriginskeletten-aterforas/>

Göran Collste, "KI måste ta itu med skamlig historia", *Svenska Dagbladet* 18 februari 2015, <https://www.svd.se/ki-maste-ta-itu-med-skamlig-historia>

Andreas Ekström, "Mänskliga kvarlevor spåras i samlingar", *Dagens Nyheter* 2 maj 2005, <https://www.dn.se/kultur-noje/manskliga-kvarlevor-sparas-i-samlingar/>

Pouya Ghelichkhan, "Far och son Retzius – företrädare för en missbrukad vetenskap", *Läkartidningen* 21, 2008, <https://lakartidningen.se/aktuellt/kultur-2/2008/05/far-och-son-retzius-foretradare-for-en-missbrukad-vetenskap/>

Björn af Kleen, "Mörk historia fram i ljuset", *Dagens Nyheter* 25 januari 2015, <https://www.dn.se/nyheter/sverige/mork-historia-fram-i-ljuset/>

--- "Svenska lärosäten har ett komplicerat förhållande till sitt eget förflutna", *Dagens Nyheter* 16 december 2016, <https://www.dn.se/nyheter/sverige/bjorn-af-kleen-svenska-larosaten-har-ett-komplicerat-forhallande-till-sitt-eg-et-forflutna/>

--- "Kravet: Radera rasbiologerna från Karolinska institutet", *Dagens Nyheter* 18 juli 2021, <https://www.dn.se/sverige/kravet-radera-rasbiologerna-fran-karolinska-institutet/>

--- "Förslag att radera alla namn väcker ilska på KI", *Dagens Nyheter* 19 oktober 2021, <https://www.dn.se/sverige/forslag-att-radera-alla-namn-vacker-ilska-pa-ki/>

--- "KI raderar namnskyltar av rasforskare från campus", *Dagens Nyheter* 2 november 2021, <https://www.dn.se/sverige/ki-raderar-skallmatare-fran-campus/>

Sträva et al., "Karolinska institutets skallsamling måste återlämnas till folken", *Dagens ETC*, 13/7 2021 <https://www.etc.se/debatt/karolinska-institutets-skallsamling-maste-aterlamnas-till-folken>

Lina Strandberg, "Stulna aboriginskelett återförs till Australien", *Dagens Nyheter*, 30 augusti 2003 <https://www.dn.se/arkiv/kultur/stulna-aboriginskelett-aterfors-till-australien/>

Helena Östlund, "Kvarlevor skapar huvudbry för universiteten", *Tidningen Curie* 19 oktober 2017, <https://www.tidningencurie.se/nyheter/2017/10/19/kvarlevor-skapar-huvudbry-for-universiteten/>

Tryckta källor

Samuel J.M.M. Alberti, *Morbid Curiosities: Medical museums in nineteenth-century Britain*. Oxford: Oxford University Press, 2011

Samuel J.M.M. Alberti, Piotr Bienkowski, Malcolm J. Chapman och Rose Drew, "Should we display the dead?", *Museum and Society* 7(3), Nov 2009, 133-149

Gunnar Broberg, "Lappkaravaner på villovägar. Antropologin och synen på samerna fram mot sekelskiftet 1900", *Lychnos* 1981-82, 27-86

Linda Andersson Burnett, "The Lapland Giantess in Britain", i Diana Broydon et. al. (red.), *Concurrent imaginaries, postcolonial worlds: Toward revised histories*. Leiden: Brill Rodopi, 2017

Motzi Eklöf (red.) *Medicinska moraler och skandaler. Vetenskapens (etiska) gränser*. Stockholm: Carlsson, 2019

Cressida Fforde et. al. (red.), *The Dead and their Possessions: Repatriation in Principle, Policy and Practice*. London: Routledge, 2002

--- *Collecting the Dead: Archaeology and the Reburial Issue*, London: Duckworth, 2004

Björn Furuhausen, *Den svenska rasbiologins idéhistoriska rötter: en inventering av forskningen*. Stockholm: Forum för levande historia, 2007

Torbjörn Gustafsson, "M Gustaf Retzius", *Svenskt Biografiskt Lexikon*, <https://sok.riksarkivet.se/sbl/artikel/6601> Hämtad 3/1 2022

Maja Hagerman, *Det rena landet. Om konsten att uppfinna sina förfäder*. Stockholm: Prisma, 2011

Claes Hallgren (red.), *Mänskliga kvarlevor: ett problematiskt kulturarv*. Stockholm: Etnografiska museet, 2010

Hertha Hanson, "Anders A Retzius", *Svenskt Biografiskt Lexikon*, <https://sok.riksarkivet.se/sbl/artikel/6598> Hämtad 3/1 2022

Elisabeth Iregren, "Vi behöver tydliga regler för bevaring/återbegravning av mänskliga lämningar", *Fornvännen* 2010 (105):1, s. 54-60

Dan Jibréus, *White Fox' långa resa*. Stockholm: Fri Tanke, 2013

Jon Royne Kyllingstad, "The Origin of the Long-skulled Germanic Race" i *Measuring the Master Race: Physical anthropology in Norway 1890-1945* Open book publishers, 2014

--- "Hjernen, raserne og kefalindeksen", *Arr – Idéhistorisk Tidsskrift* 1, 2012

Olof Ljungström, "Swedish Golgotha. Anders Retzius' collection of human crania at the Karolinska Institutet according to an 1862 manuscript", *Lychnos*, 2014, 159-

--- Oscariansk antropologi: Etnografi, förhistoria och rasforskning under sent 1800-tal. Hedemora: Gidlund, 2004

Howard Morphy, "Scientific Knowledge and Rights in Skeletal Remains – Dilemmas in the Curation of 'Other' People's Bones", i Paul Turnbull och Michael Pickering, *The Long Way Home. The Meaning and Values of Repatriation*. New York: Berghahn, 2010

Carl-Gösta Ojala, "Svenska kyrkan och samiska mänskliga kvarlevor" i Daniel Lindmark och Olle Sundström (red.), *De historiska relationerna mellan svenska kyrkan och samerna. En vetenskaplig antologi. Band 2*. Skellefteå: Artos & Norma, 2016

Anna Rasmusson, "Om repatrieringsdebatten i Lund 2005: Forskningsvärdet, upprättelsen och det dåliga samvetet", D-uppsats vid Lunds universitet, Institutionen för arkeologi och antikens historia, 2008

Juha Ruohonen, "På kranie marker. Utgrävningslokalerna för Retzius expedition 1873 (övers. Ann Gustavsson), *Muinaistutkija* 4, 2021

Liv Nilsson Stutz, "Archaeology, identity and the right to culture", *Current Swedish Archaeology*

Fredrik Svanberg, Människosamlarna. Anatomiska museer och rasvetenskap i Sverige ca 1850–1950. Stockholm: Historiska museet, 2015

Fenneke Sysling, "'Not everything that Says Java is from Java': Provenance and the Fate of Physical Anthropology Collections", i Rina Knoeff och Robert Zwijnenberg (red.), *The Fate of Anatomical Collections*, Farnham: Ashgate, 2015

Nils Uddenberg, Skallmätaren. Gustaf Retzius – hyllad och hatad. Lidingö: Fri tanke, 2019

Eva Åhrén, *Döden, kroppen och moderniteten*. Stockholm: Carlsson, 2002

--- "Känn dig själv! Om vaxkabinett och anatomiska utställningar" i Anders Ekström (red.), *Den mediala vetenskapen*, Nora: Nya Doxa, 2004

--- "Museerna: Vetenskap i tre dimensioner", i Karin Johannisson, Ingemar Nilsson och Roger Qvarsell (red.), *Medicinen blir till vetenskap. Karolinska institutet under två århundraden*. Stockholm: Karolinska Institutet University Press, 2010

--- "Making space for specimens. The museums of the Karolinska institute, Stockholm", i Samuel J.M.M. Alberti och Elizabeth Hallam (red.), *Medical museums: Past, present, future*. London: Royal College of Surgeons of England, 2013

--- “Figuring things out. Visualizations in the work of Swedish anatomists Anders and Gustaf Retzius, 1829-1921”, *Nuncius: Journal of the Material and Visual History of Science* 32 (2017), 166-211

Arkivkällor

Karolinska Institutets arkiv (KIA)

Diarieförda handlingar

- Dnr 1-736/2020 Medicinhistoriska och etiska aspekter på historiska minnesmärken och samlingar på Karolinska Institutet – uppdrag och arbetsgrupp, 2020-10-01
- Dnr 4688/2008-019: Beslut: Return of Human Remains to Hawai'i, Marie Tell och Lars Helin.
- Dnr 2-5515/2017: Beslut: Återlämnande av mänskliga kvarlevor av australiska urinvånare, 2018-02-13
- Dnr 2-5515/2017 Utbildningsdepartementets beslut, 2018-04-05
- Dnr 5-70/2018 Rektorsbeslut: Skrivelse angående mänsklig kvarleva från en arikara-individ tillhörig Mandan Hidatsa Arikara (MHA) Nation, North Dakota, USA, 2019-05-28
- Dnr 5-70/2018 Regeringsbeslut, 2019-07-18
- Dnr 2-2503/2016 Rektorsbeslut: Begäran från Comanche Nation of Oklahoma, 2016-06-30
- Dnr 2-2503/2016 Missivbrev: Skrivelse angående mänsklig kvarleva från Comanche Nation, USA, 2016-08-15
- Dnr 009-01330/2005 Rektorsbeslut: Återförande av maorikranier till Nya Zeeland, 2005-02-25
- Dnr 019-01104/2009 Skrivelse angående mänskliga kvarlevor av ursprungsbefolkningen på Nya Zeeland, 2014-12-02
- Dnr 019-01104/2009 Utbildningsdepartementets beslut, 2015-02-26
- Dnr 2-824/2015 Korrespondens angående repatriering av Maori-kvarlevor till Nya Zeeland 2010-2015
- Dnr 05892/2009 Begäran om återlämnande av mänskliga kvarlevor av ursprungsbefolkningen i Franska Polynesien i Karolinska Institutets historiska anatomiska samlingar, 2014-12-02
- Dnr 05892/2009 Repatriation of indigenous human remains to French Polynesia, 2015-03-19
- Dnr 1-312/2020 Eva Åhrén et. al., *Finska kvarlevor i Karolinska Institutets historiska anatomiska samling*, Medicinens historia och kulturarv, Karolinska Institutet
- Dnr 0114/2009, Olof Ljungström, Rapport om kvarlevor av Nya Zeeländsk ursprungsbefolkning i Karolinska Institutets anatomiska samlingar, 2016-05-08
- Dnr 2-5515/2017, Olof Ljungström, A Report on the Human Remains of Indigenous Australians in the Anatomical Collections of Karolinska Institutet Medical University, 2018-02-01
- Dnr 2-2503/2016, Dan Jibréus, Assessment of a Comanche Skull in the Cranium Collection of Karolinska Institutet, Stockholm, 2016-05-31
- Dnr 5-1/2019, Dan Jibréus, Assessment of a Miami Skull in the Cranium Collection of Karolinska Institutet, Stockholm, 2019-01-03
- Dnr 2-3243/2017, Dan Jibréus, Assessment of an Ottawa Skull in the Cranium Collection of Karolinska Institutet, Stockholm, 2017-09-04

- Dnr 5-70/2018, Dan Jibréus, Assessment of Remains of one Arikara Individual in the Historic Anatomical Collection of Karolinska Institutet, Stockholm, 2019-05-07

Digitala källor

”God samlingsförvaltning. Stöd för hantering av mänskliga kvarlevor i museisamlingar”, Stockholm: Riksantikvarieämbetet, 2020, <http://raa.diva-portal.org/smash/get/diva2:1395042/FULLTEXT01.pdf>

”God samlingsförvaltning. Stöd för museer i återlämnandeärenden”, Stockholm: Riksantikvarieämbetet, 2020, <http://raa.diva-portal.org/smash/get/diva2:1395038/FULLTEXT01.pdf>

ICOMs etiska regler, ICOM Sverige, http://icomsweden.se/wp-content/uploads/2010/12/etiska-regler_webb-1.pdf

ICOM, Guidance for restitution and return of items from university museums and collections, <http://umac.icom.museum/wp-content/uploads/2021/08/ICOM-RR-guidance-finaldraft-August-21.pdf>

JO Dnr 2955-2005 ”Fråga om rektors behörighet att besluta om överlåtelse av vid universitetets historiska museum förvarade kvarlevor efter en person”, <https://lagen.nu/avg/jo/2955-2005>

”Riktlinjer för hantering och bevaring av mänskliga kvarlevor vid Uppsala universitets museer” https://gustavianum.uu.se/digitalAssets/529/c_529690-1_3-k_uvf-2014-1374-.pdf

Annika Windahl Pontén och Linda Andersson Burnett, “Linnes förhållande till rasism är komplicerat”, Uppsala universitet, 5 maj 2021, <https://www.uu.se/nyheter/artikel/?id=16878&typ=artikel> Hämtad 12/1 2022